

VĒSTURISKIE UN MŪSDIENU DĀRZI KOPIĢAIS UN ATŠKIRĪGAIS TO VEIDOŠANĀ

Interreg

Co-funded by
the European Union

Estonia – Latvia

2025

Ārtelpa vēsturiskā teritorijā.
Svarīgākie aspekti atjaunojot, uzturot un kopjot vēsturisku ārtelpu.
Vēsturiskas zaļās teritorijas plānošana.

Ārtelpa vēsturiskā teritorijā.

“Lai cik dažāda tā būtu, vēsturiskajai ārtelpai - dārziem /parkiem/ ir viena kopīga iezīme: vēlme radīt iedomāto paradīzi zemes virsū.”/I.M.Janelis/

Vēsturiskie dārzi un parki
ir gatavi*. Tie ir
izturējuši laika pārbaudi,
pieauguši un nobrieduši.

** - par ‘gatavību’ var runāt, kad
stādījums (piemēram, parks)
sasniedz 70-100 gadu vecumu.*

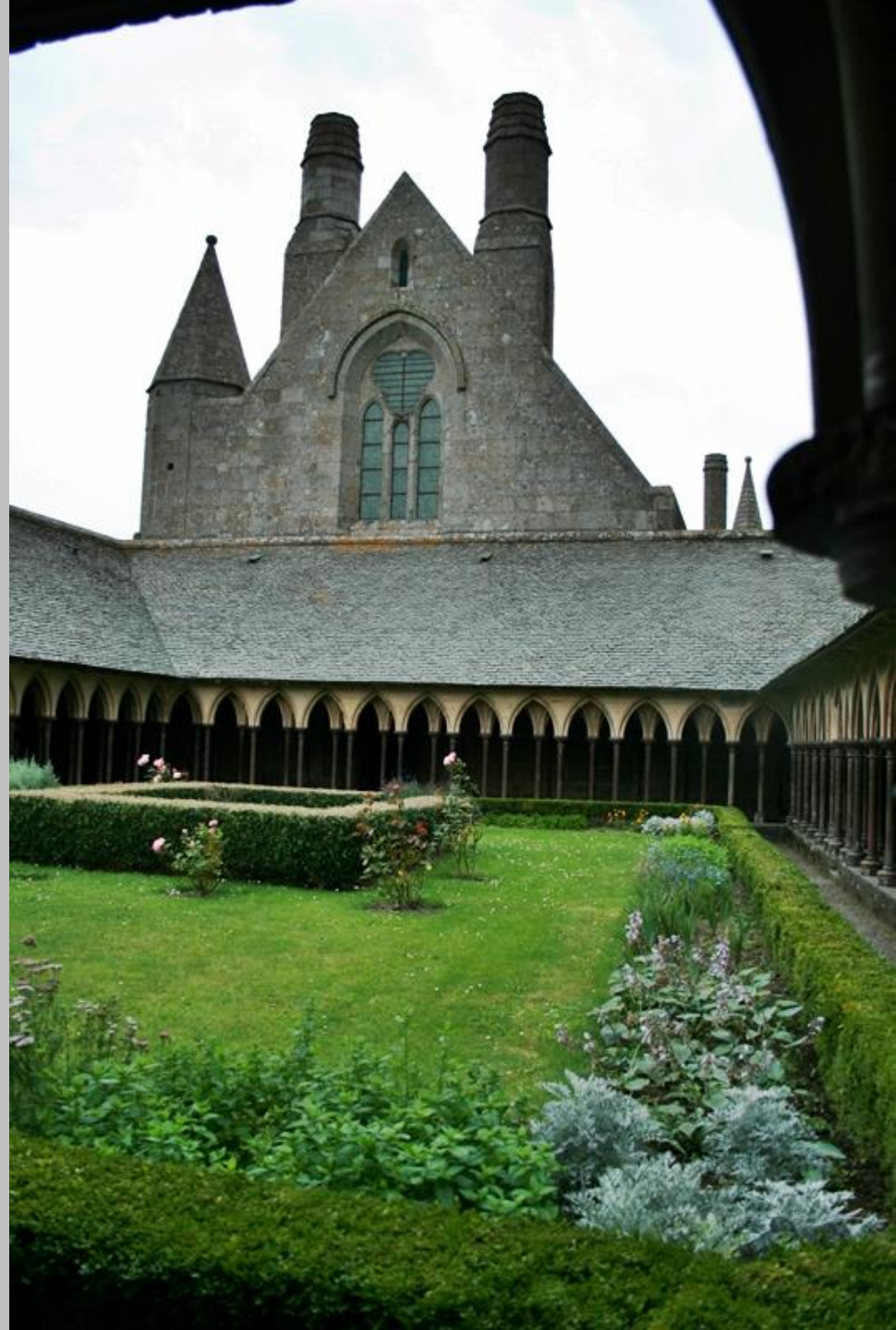

Viduslaiku klosteru dārzi, aptiekas dārzi, botāniskie dārzi

Mūsdienu dārzu pirmsākumi saistāmi ar viduslaiku klostera dārziem, aptiekas dārziem un tie sekojošiem botāniskajiem dārziem.

Mūki un mūķenes bija pirmie viduslaiku (laika periods no aptuveni 500.g līdz 1500.g.) botāniķi, aptiekāri un dziednieki.

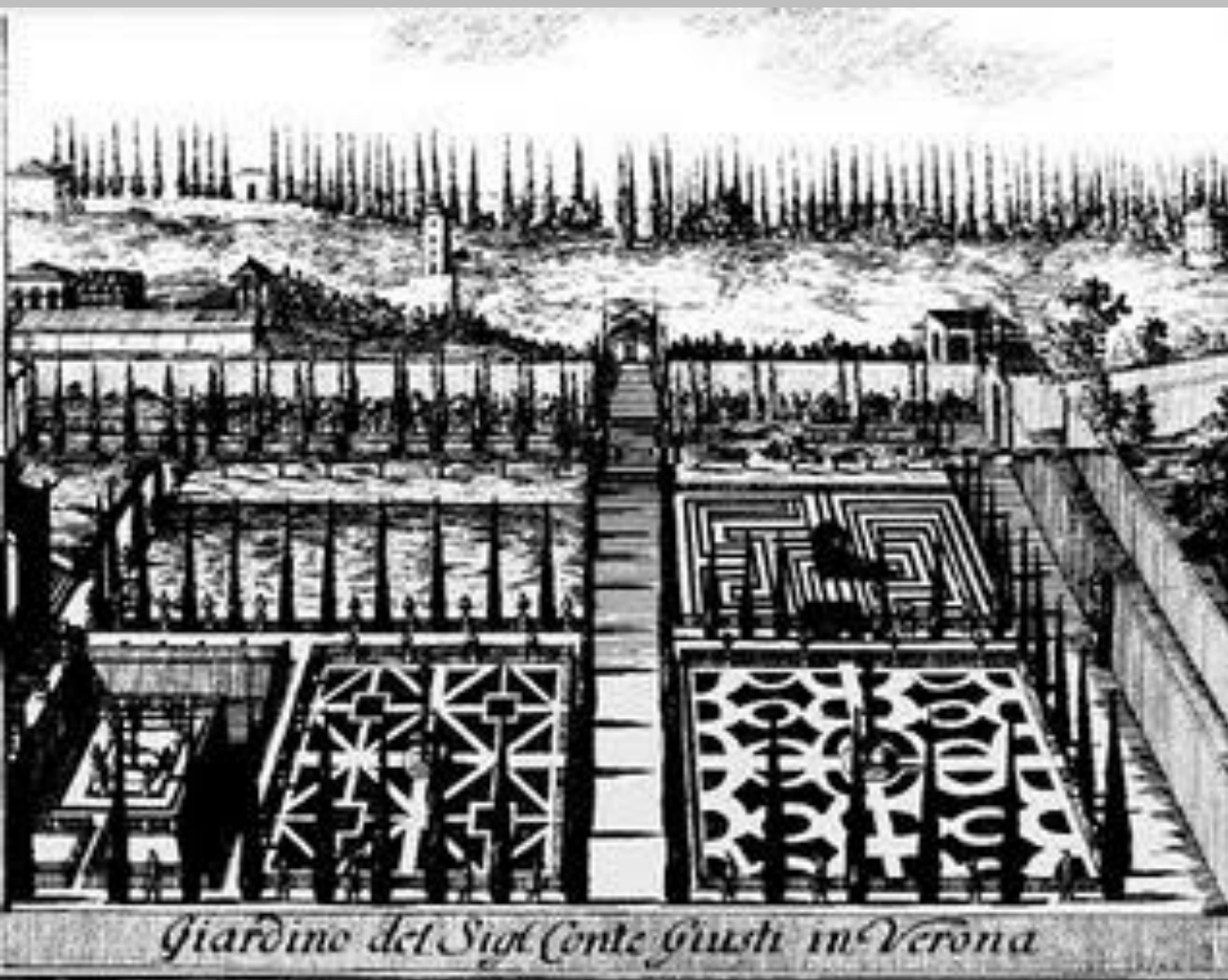
Vēlāk - 16. gs. botāniskos dārzus veidoja studentu apmācībai, kā arī pētījumiem. Pirmie šādi universitāšu pārvaldītie botāniskie dārzi parādījās Itālijā — 1544. gadā Pizā tika atvērta *Orto botanico di Pisa* un 1545. gadā botāniskais dārzs Padujā un Florencē. Šie dārzi bija saistīti ar medicīnas fakultātēm un tika izveidoti studentu apmācīšanai.

Džusti /Giusti/dārzs, 1714

Verona, Ziemeļitālija

Īpašums joprojām pieder Džusti grāfam, kura sencis bija tik sajūsmināts par Kurzemes hercogieni Doroteju, ka lika vienā no tolaik antikām romiešu marmora tāfelēm (plāksnēm) iekalt slavinošus tekstus par viņas daiļumu...salīdzinot viņas skaistumu ar pašu Venēru. /no I.Lancmaņa lekcijas ‘Kurzemes hercogiene Doroteja un grāfi Mēдеми’/.

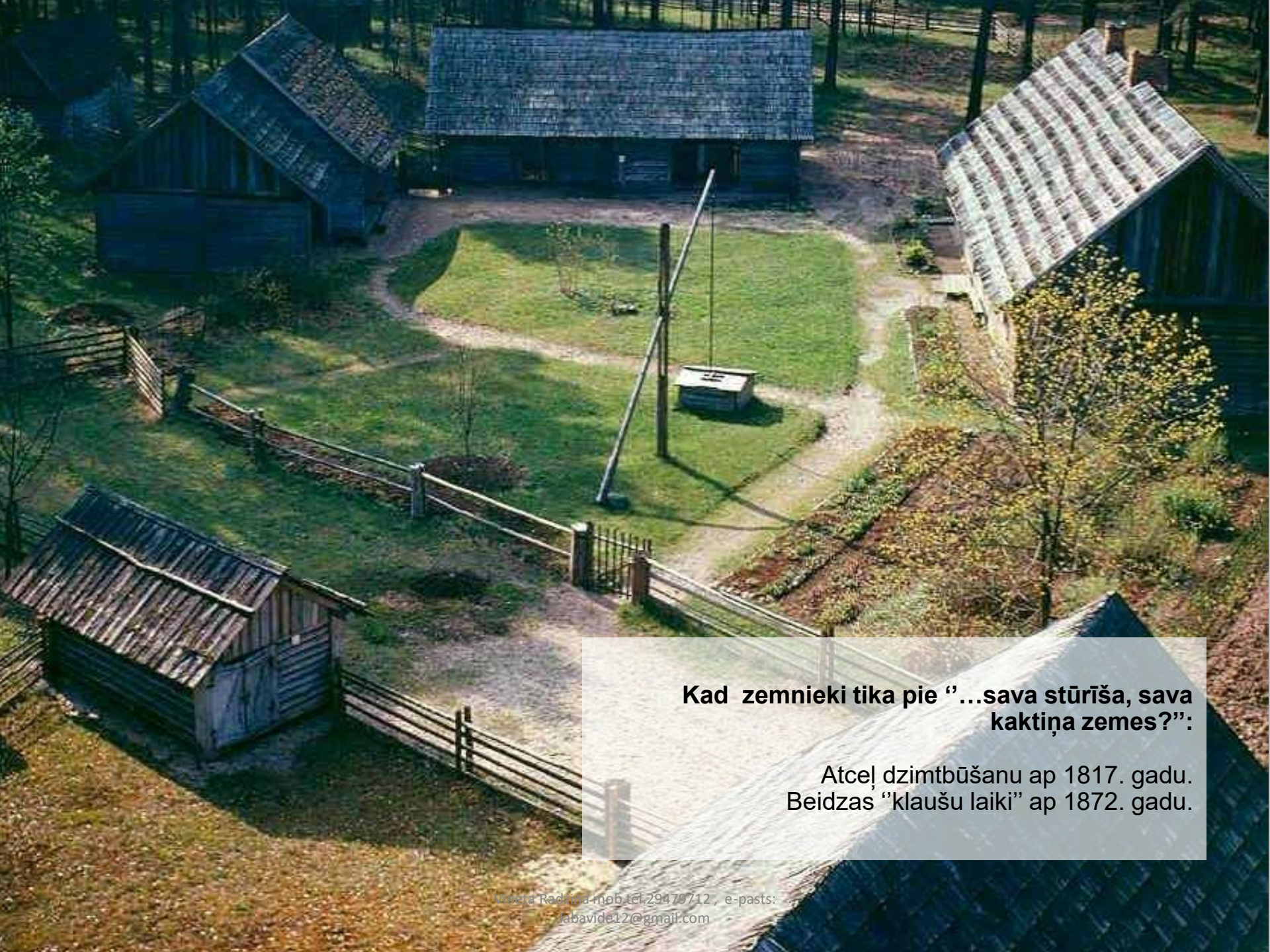

VĒSTURISKIE STĀDĪJUMI IR DĀRZU UN PARKU PIEMINEKLIS!

- Piļu, muižu, pusmuižu, mācītājmuižu dārzi un parki...memoriālie muzeji;
- Pilsētu un citu apdzīvotu vietu apstādījumi;
- Kolekciju stādījumi;
- Alejas, koku rindas;
- Kapsētas.

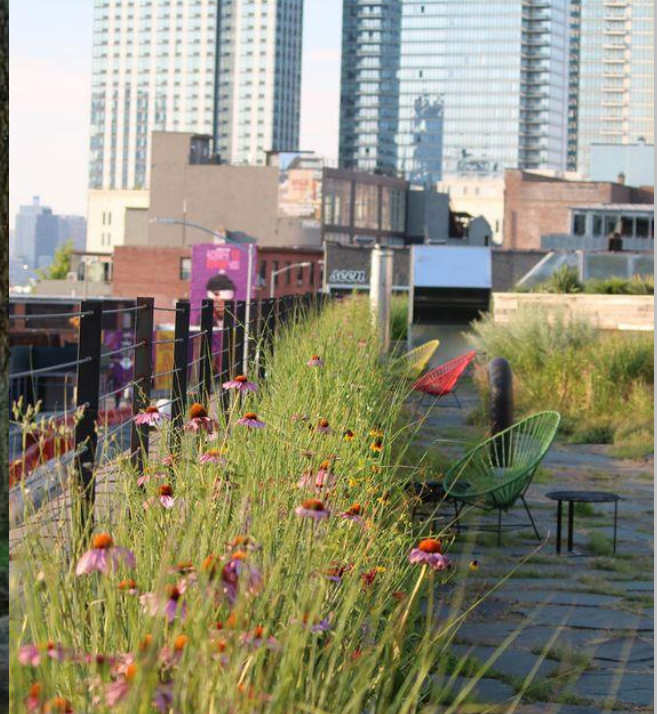
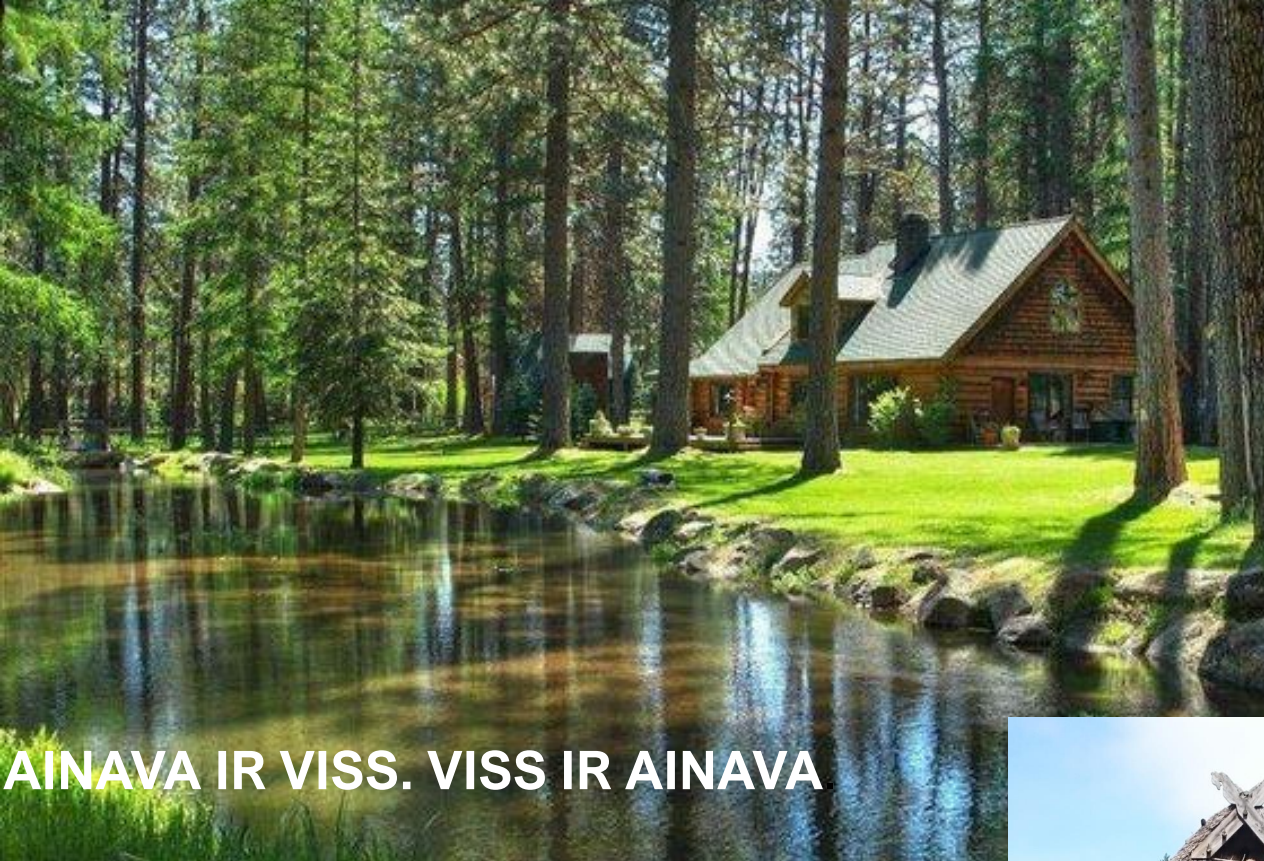

**Kad zemnieki tika pie “...sava stūrīša, sava
kaktiņa zemes?”:**

Atceļ dzimtbūšanu ap 1817. gadu.
Beidzas “klausu laiki” ap 1872. gadu.

AINAVA IR VISS. VISS IR AINAVA

VIENOTĪBA AR VIDI

Vineta Radziņa mob.tel.29479712 e-pasts:
labavide12@gmail.com

AIŽUPES MUŽIŠAS PILS. H. PIRANĀS

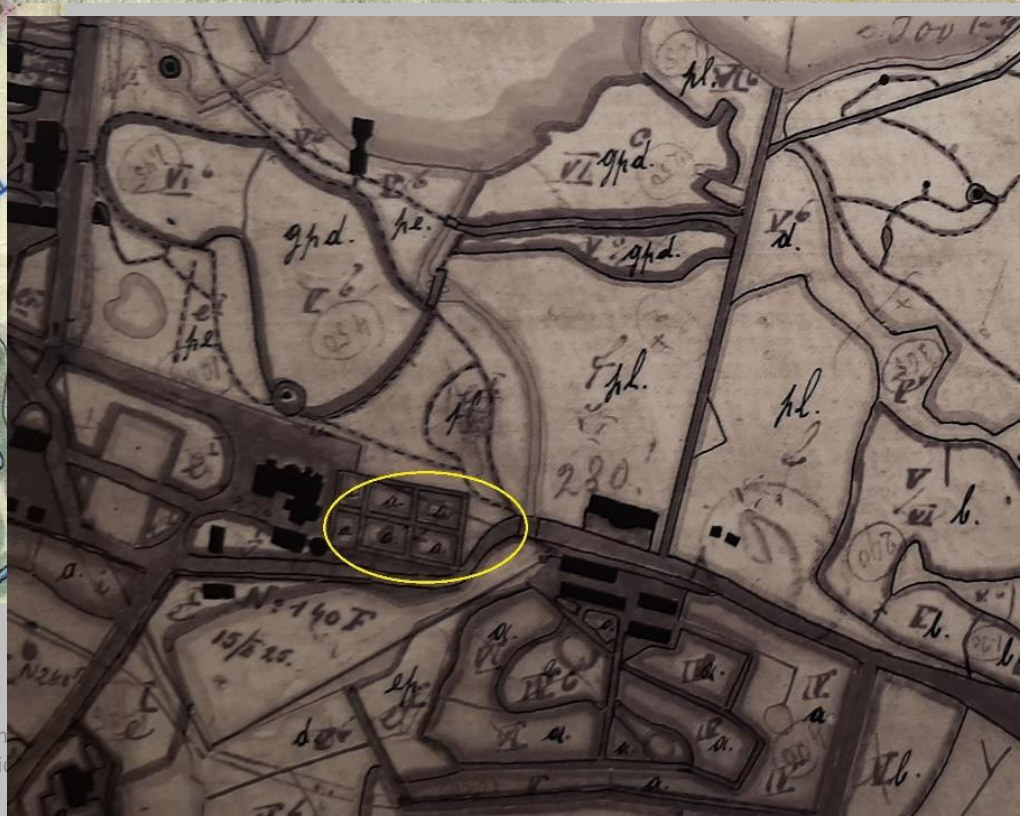
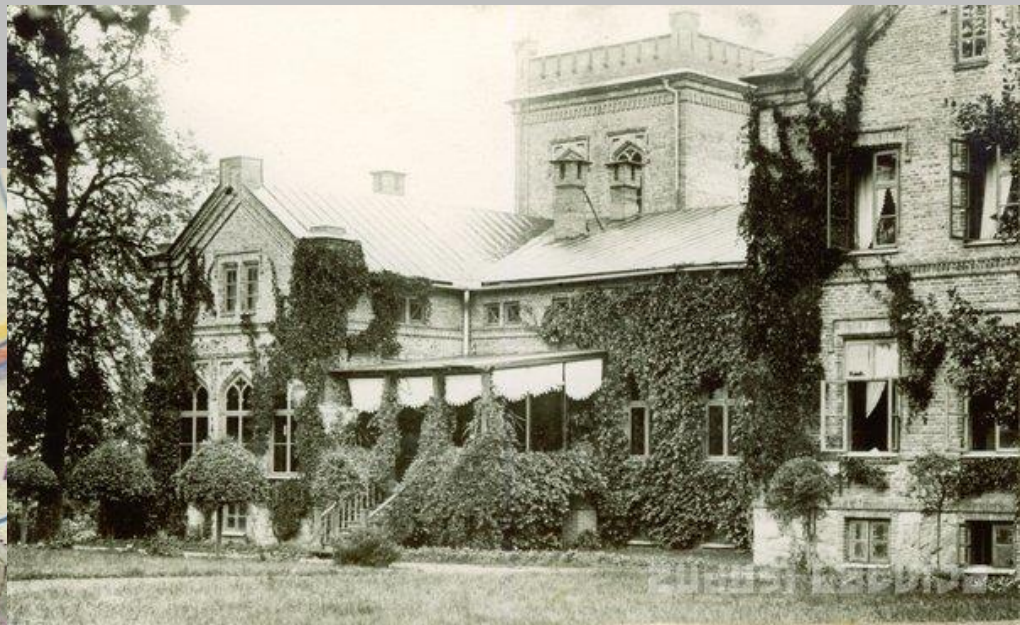
GOBA 'CAMPERDOWNII'

Parastā goba / *Ulmus glabra*/, gobu dzimtas vasarzaļš koks. Aptuveni 1835.–1840. gadā lietussargvainaga formas koku atklāja Camperdown grāfistes /Skotija/ galvenais mežsargs Deivids Teilors. Koks tika pārcelts un pārstādīts Camperdown House dārzos, kur tas saglabājies līdz mūsdienām. Teilors ņemot potzarus no minētā koka uzpotēja tos uz parastās gobas stumbra. Tādejādi pavairojot un izplatot šo unikālo vainaga formu. Izcili dekoratīva, nokarena gobas šķirne. Auga augstumu nosaka potcelma augstums.

Švarcmuižas dārzs no Zunda puses.

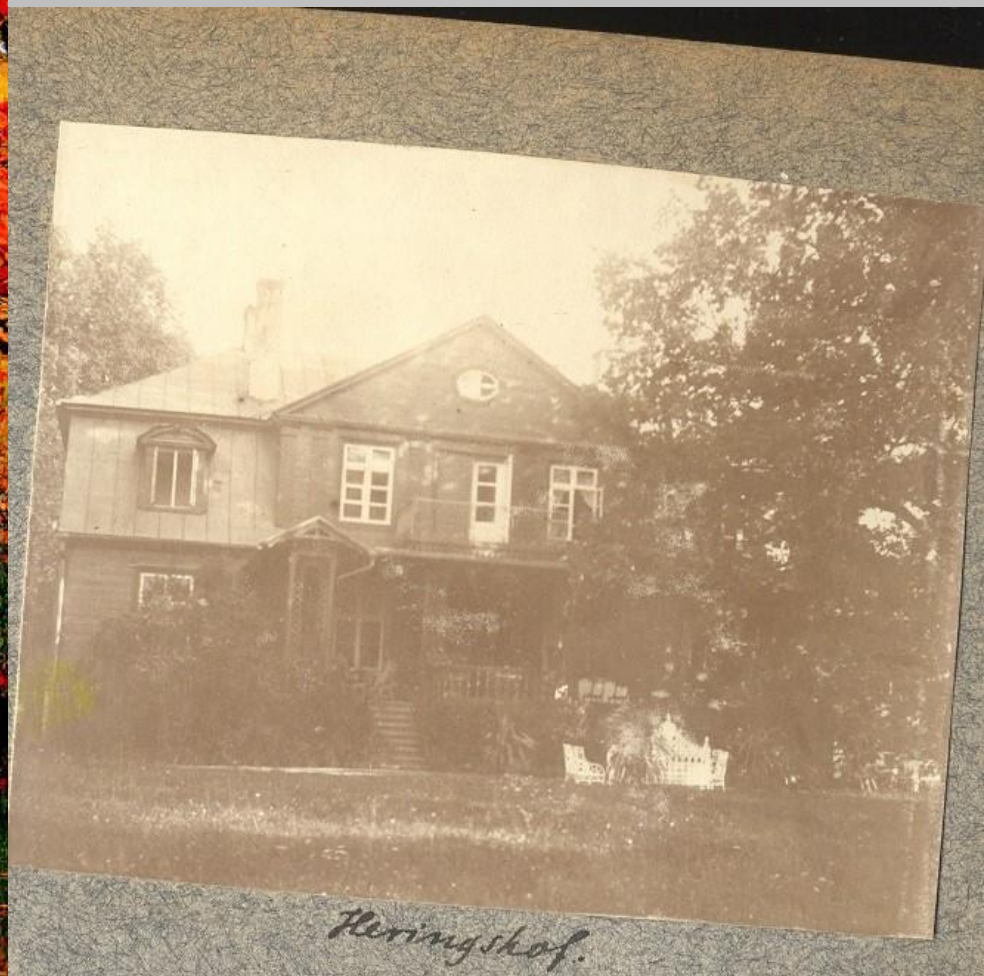

Vineta Radziņa n
labavi

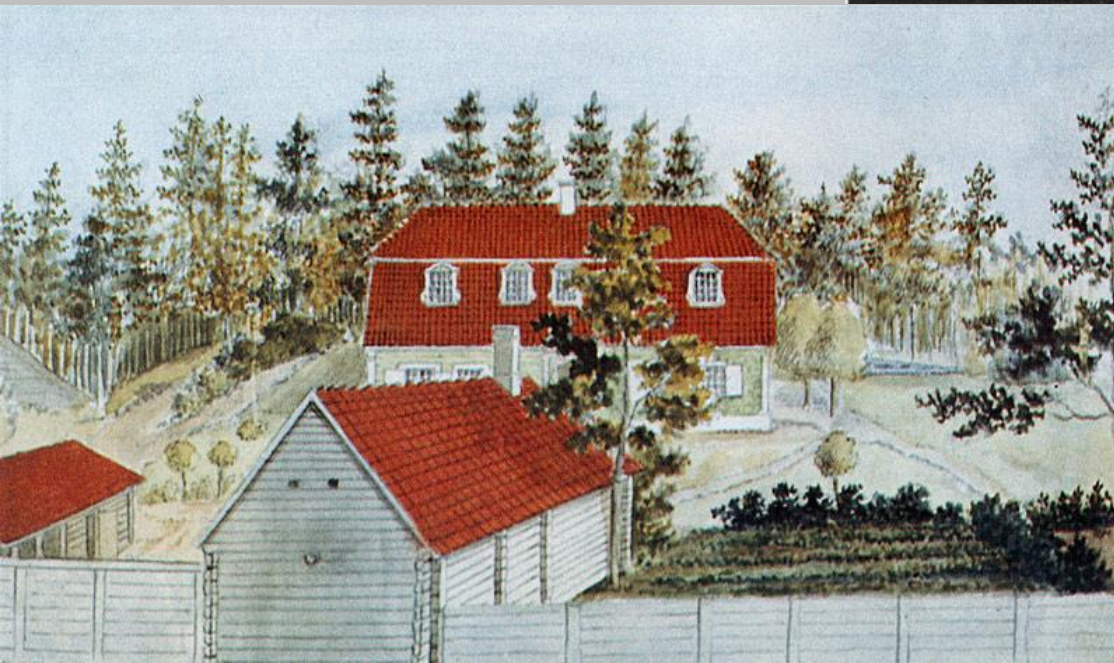
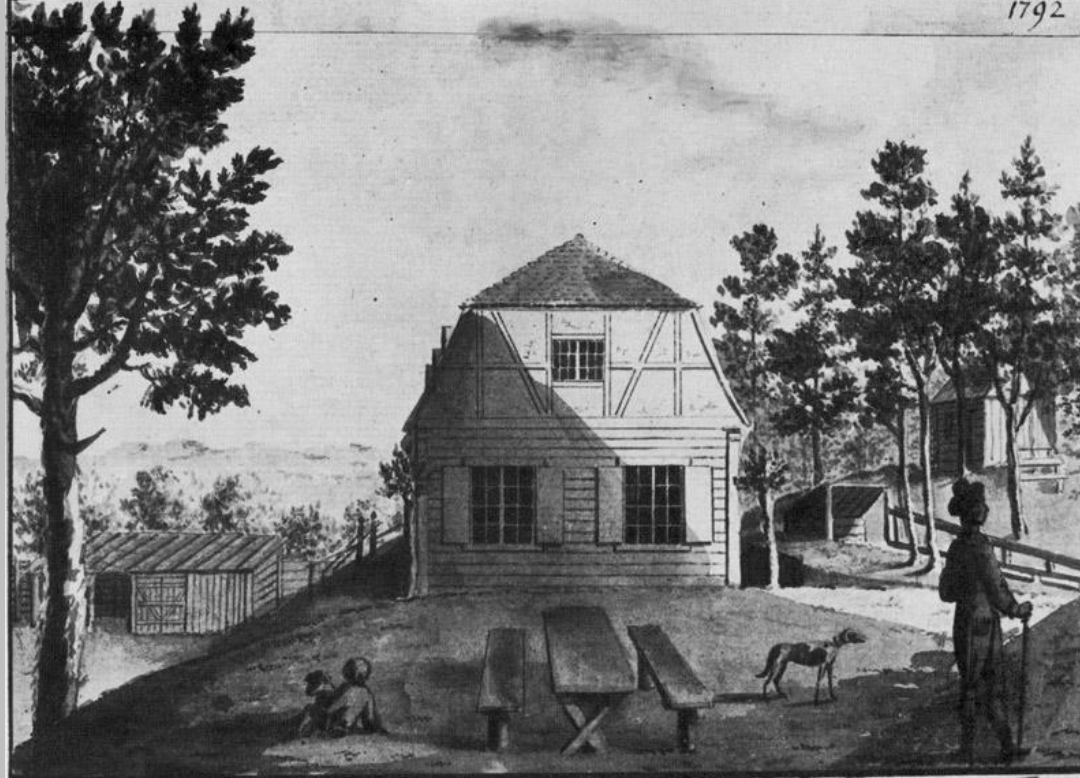
“..ja vēsturisks parks, kas ir valsts aizsargājams kultūras piemineklis, ir ierīkots pēc noteikta vēsturiska plāna vai projekta vai tam ir apstiprināts detālplānojums, parka statusa noteikšanai saskaņā ar šiem noteikumiem **var neizstrādāt** šo noteikumu 7.1 apakšpunktā minēto **būvprojektu**.”/MK noteikumi nr.143 par parku un meža parku ierīkošanu.

... dārzus, kā jebkuru dzīves jomu skar mode. Tas, kas uz doto brīdi ir aktuāls – tas arī iespaido glezniecību, apģērbu, arhitektūru, dārzkopību.

Altonas muiža. Sākotnēji šī ēka tika būvēta kā viesnīca "Jeruzaleme", 19.gadsimta pirmajā ceturksnī pārveidota par muižiņu, tagad O.Vācieša muzejs. Nams celts 18.gs. trešajā ceturksnī, baroka stilā. Šķautņu gulbūve ar mansarda jumtu, novietota perpendikulāri ielai un Māras dīķim. J.H.Klokova gravīrā attēlots, ka jumta segumam izmantoti apzāģēti baļķu nomaļi. Savukārt J.K.Broces zīmējumos (1792.gads) namam ir kārniņu jumts, zelmiņi veidoti pildrežģa tehnikā. 1870jos gados uzcelts šķērskorpuss ar vertikālu dēļu apšuvumu.

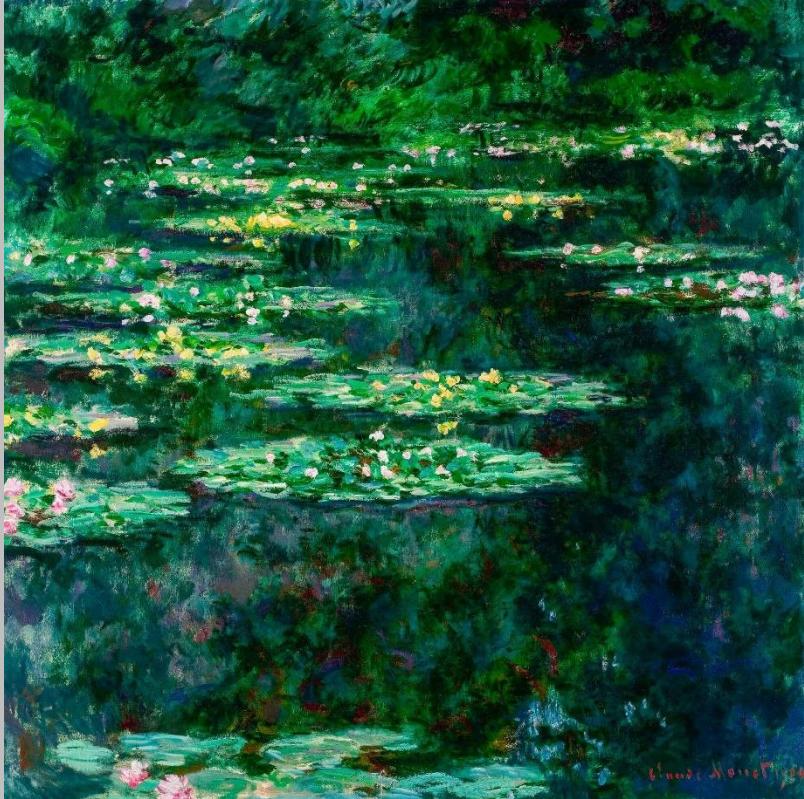

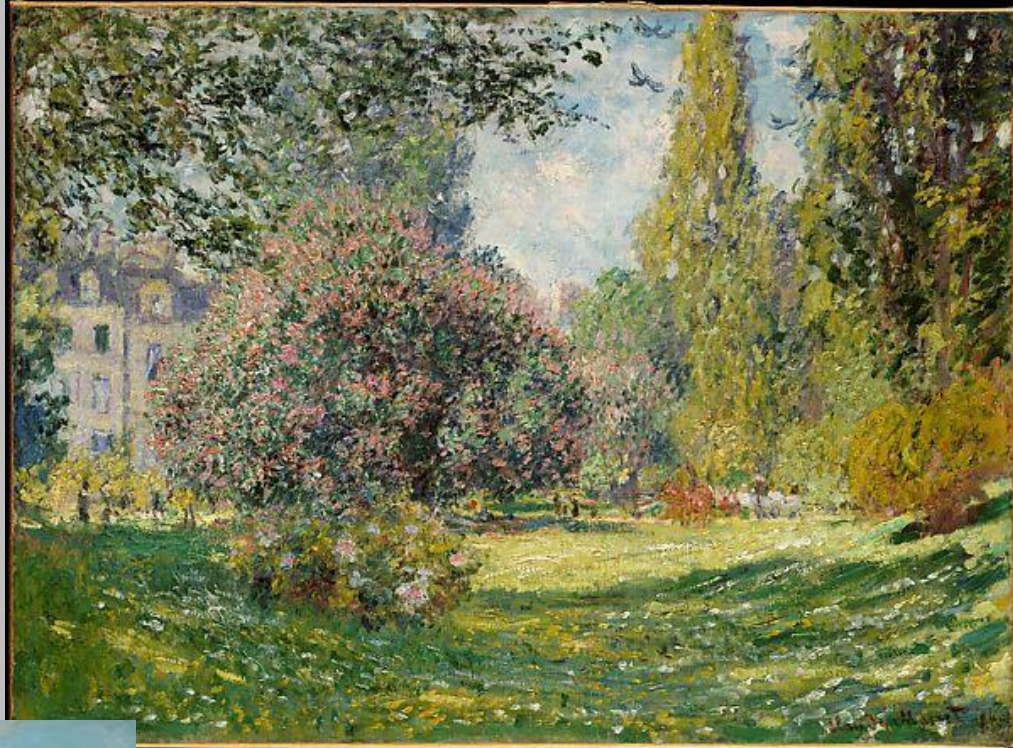

(Rain, Steam, and Great Smoky Mountains) .72

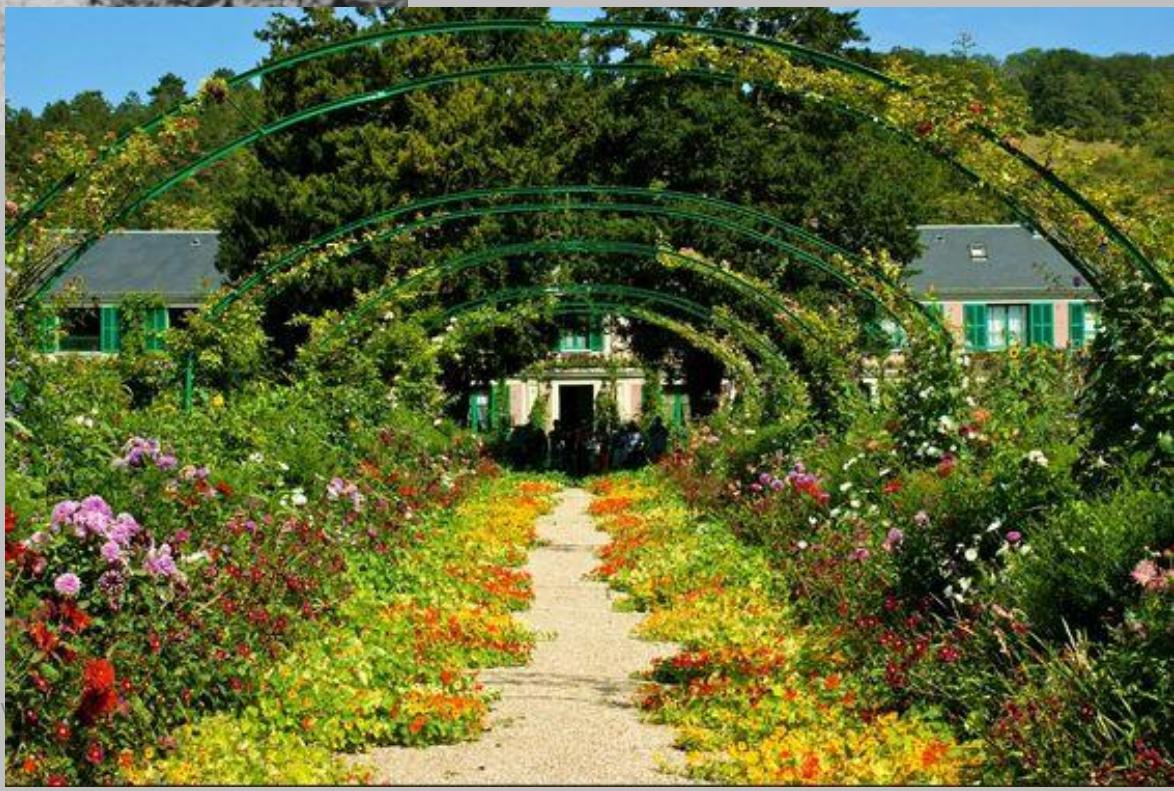

O.K.Monē /Oscar-Claude Monet/
dzimis 1840. gada 14. novembrī,
miris 1926. gada 5. decembrī.

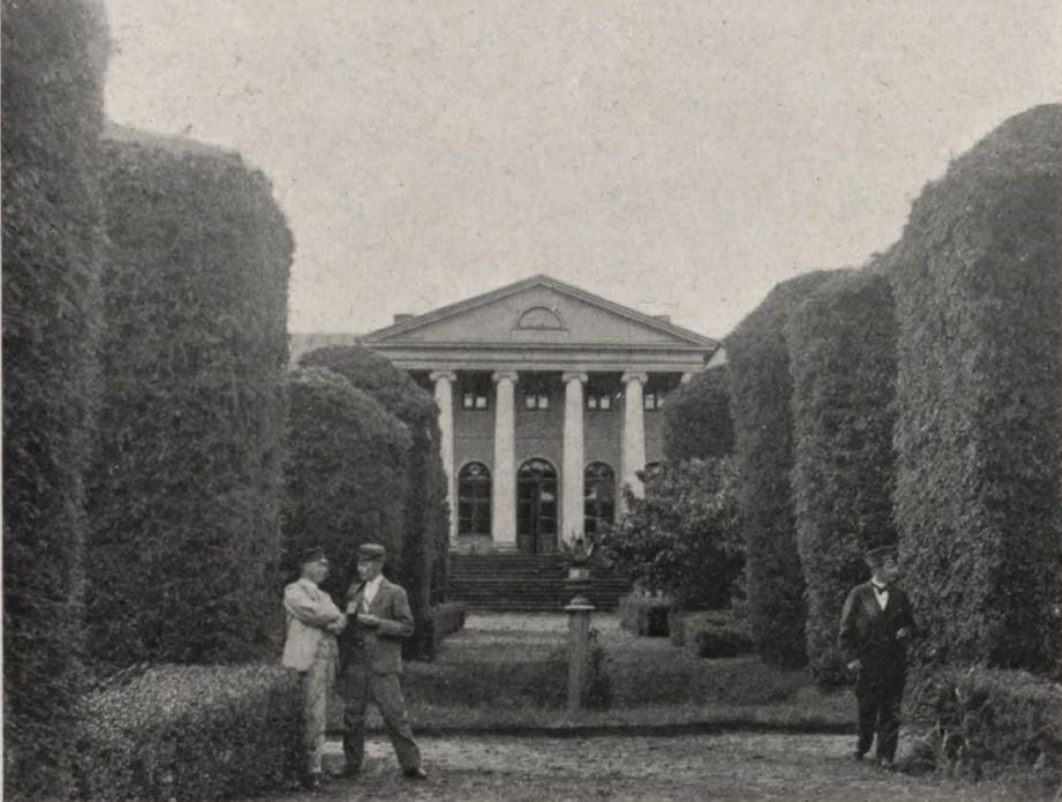
V. K. Purvītis dzimis 1872. gada
3. martā, miris 1945. gada
14. janvārī.

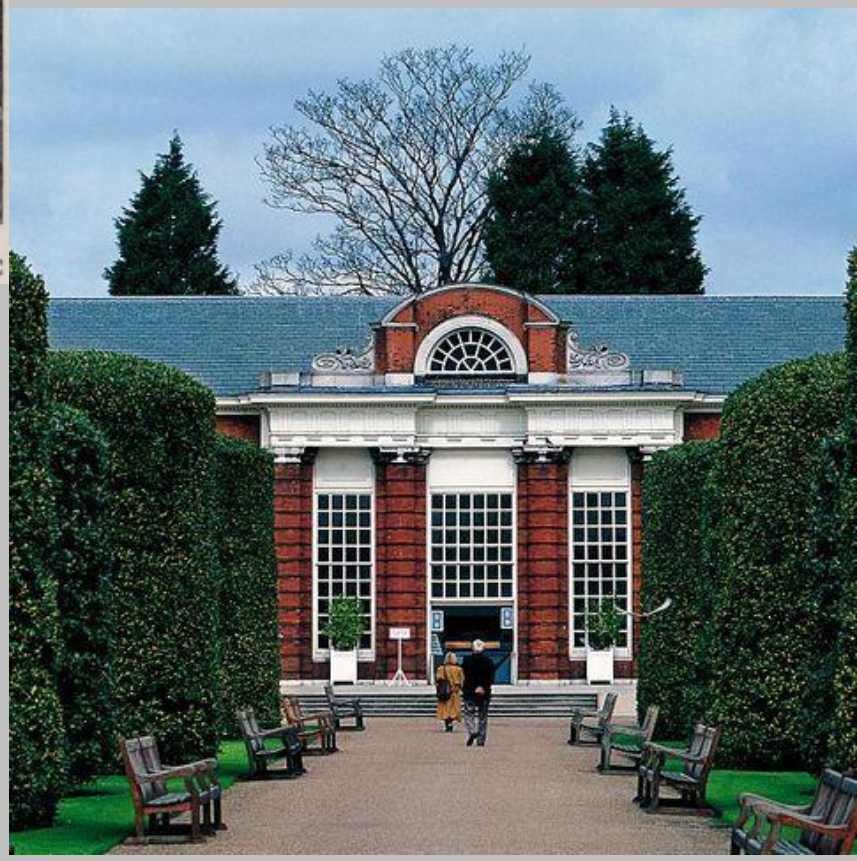
102. LIEVENHOF (KURL.)

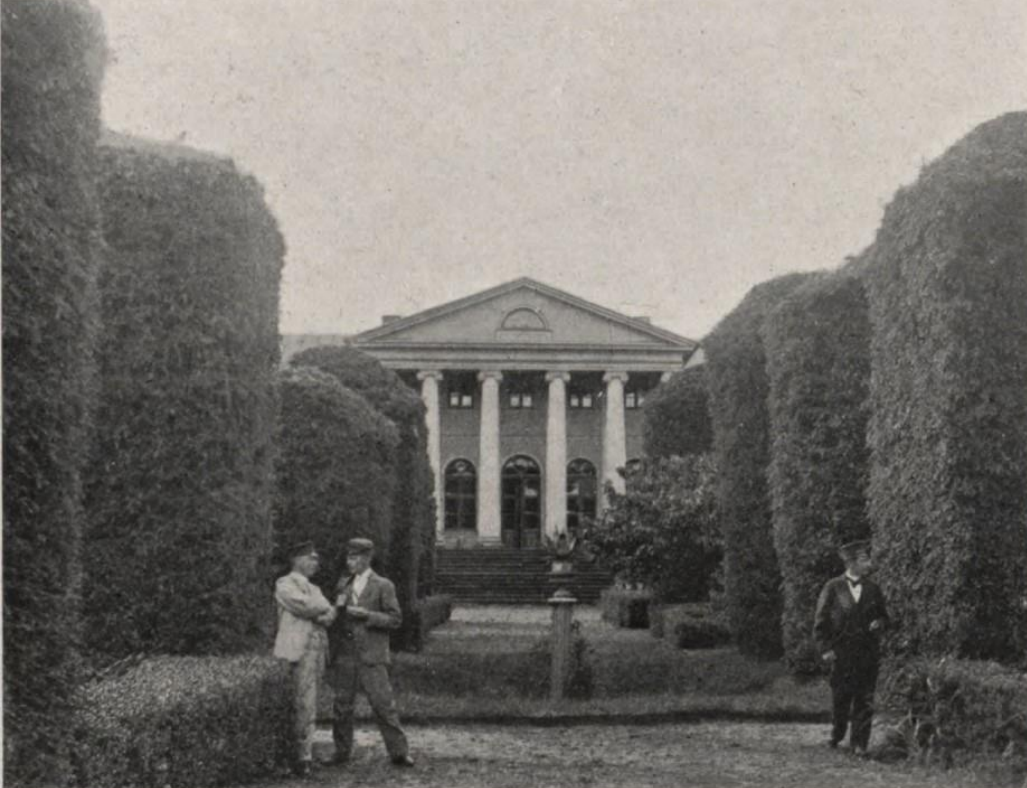
PARKSEITE

Lamiņu muižas kungu nams

Kā Lammingen (atsevišķos avotos arī Lievenhof, jo 18. gadsimtā Līvenu dzimtas valdīšanas laikā šo novadu dēvēja par Lievenhofs) tā pirmo reizi minēta 1397. gadā.

Kensigtonas pils oranžerija

102. LIEVENHOF (KURL.)

PARKSEITE

B1. ASUPPEN (KURL.)

SEITENANSICHT

W 4/1538
D. 100
728

DAS
BALTISCHE HERRENHAUS

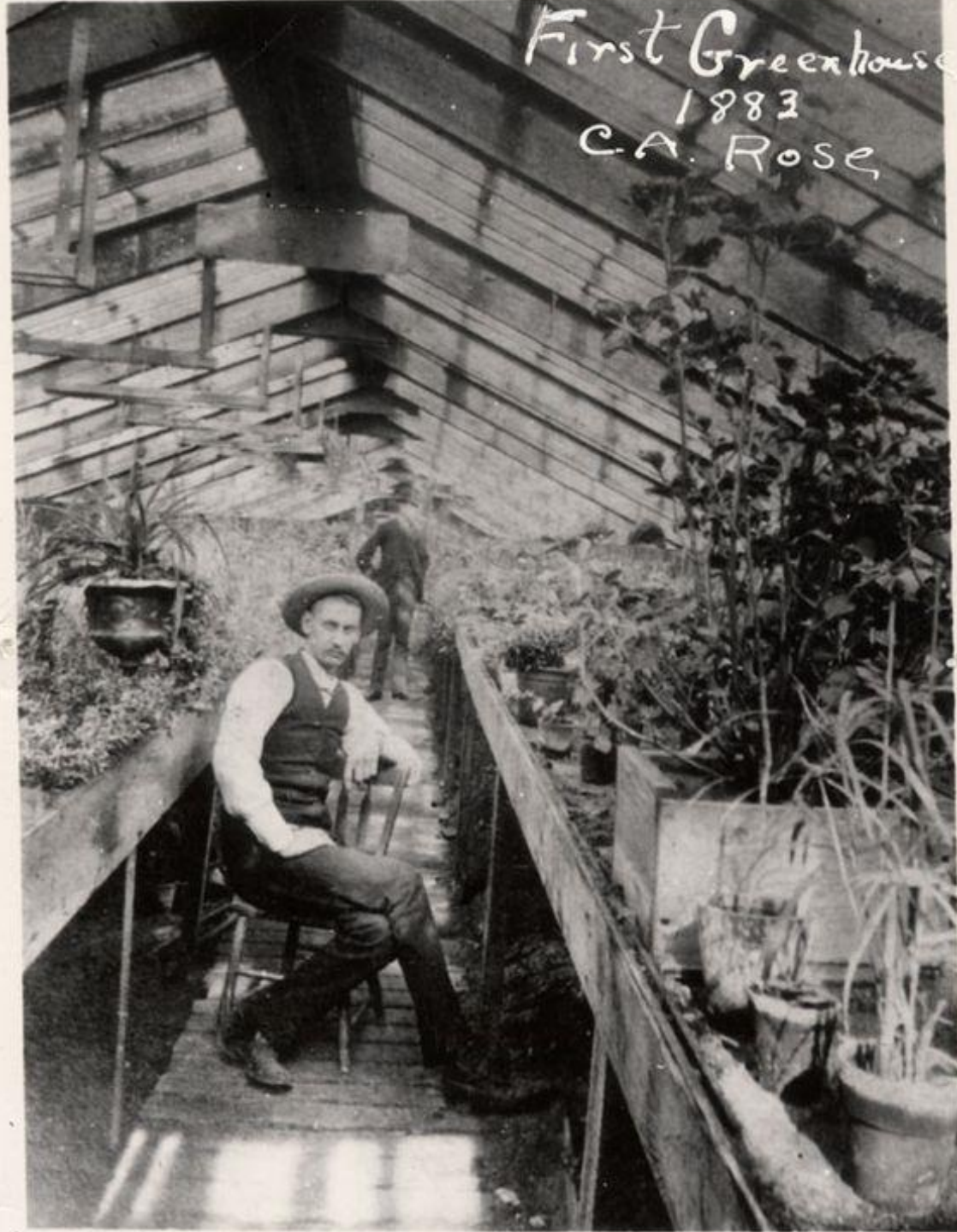
VON
HEINZ PIRANG

II. TEIL
DIE BLÜTEZEIT UM 1800

VERLAG JONCK & POLIEWSKY, RIGA
1928

Gravira – 1767.gads, Londona

*Smiltenes /Kalnamuižas/
 siltumnīcas – firsts
 /kņazs/P.Līvens
 Cesvaines pilsmuižas siltumnīcas
 – barons Ā.Vulfs
 Nurmuižas siltumnīcas – barons
 E.H.O.Firksts*

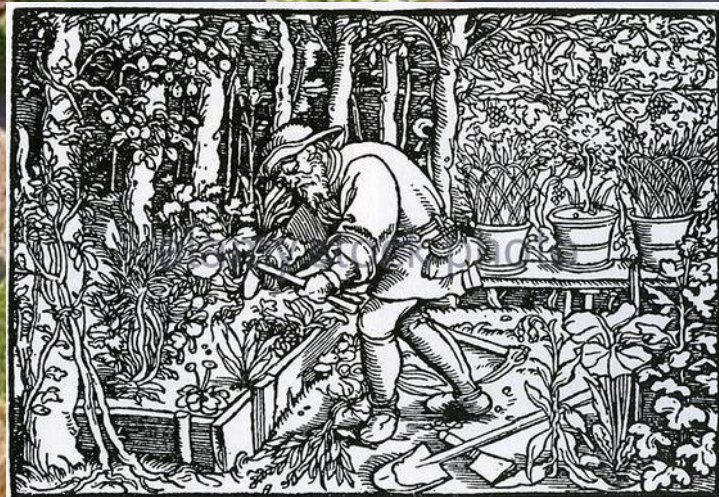
Augstās dobes. Kur radušās? Kāpēc?

Ar šo jēdzienu parasti saprot Potager garden (no franču: *jardin potager*) vai Kitchen garden. Tā ir telpa, kas atdalīta no pārējā dārza, dekoratīvajiem augiem un zāliena. To izmanto ēdamo augu un bieži vien garšaugu, ārstniecības augu audzēšanai. Radās renesanses laikmetā (no franču valodas "atdzimšana"; franču: *renaissance*), ap 15.gs.

Būtiski – virtuves dārzs tiek ierīkots tur, kur tam viegli var piekļūt pavārs.

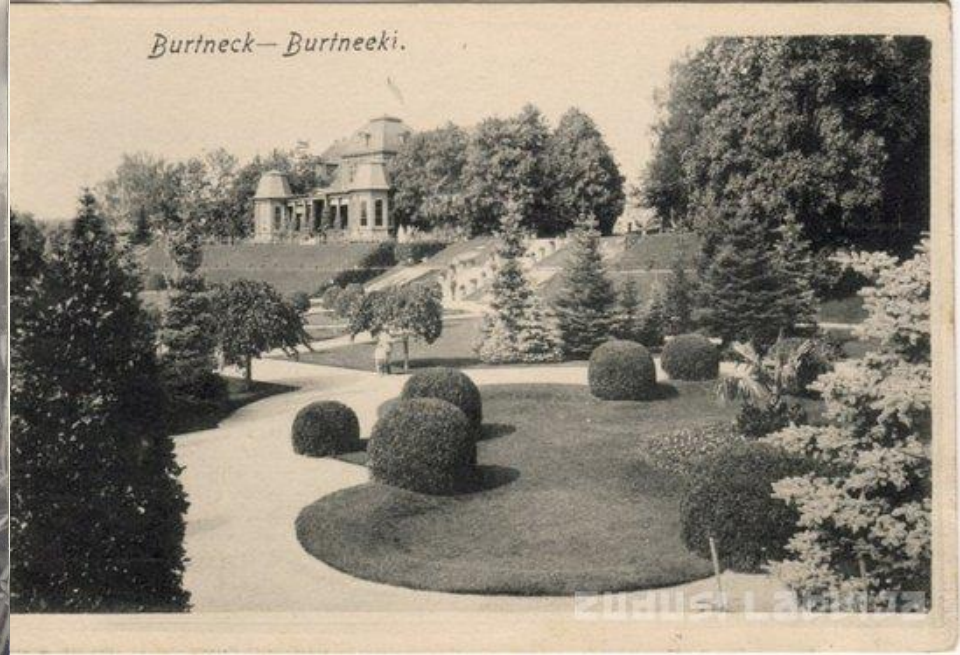
Atkarībā no saimes lieluma šis dārzs var būt no dažu kvadrātmetu lieluma līdz vairāku desmitu kvadrātmetru lielai platībai.

Tas var būt "pacelts" terašveidā, var būt paaugstināts regulārās ģeometriskās figūrās, bet reizēm virtuves dārzs netiek pacelts virs zemes līmeņa.

Marienburg 1909

Burtneck—Burtneeki.

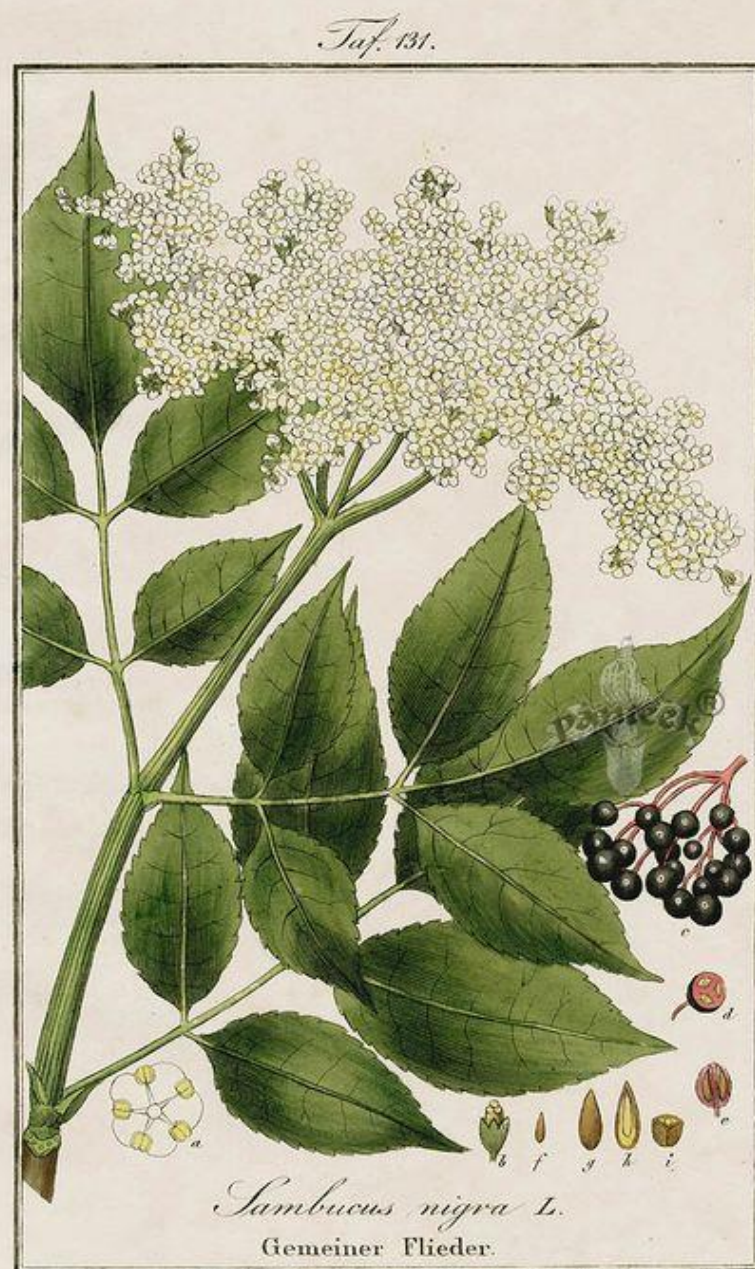

MELNAIS PLŪŠKOKS /Sambucus nigra/

“...tiek uzskatīts, ka krūms pirmo reizi tika atklāts neilgi pēc ledus laikmeta beigām. Sēklas, kas atrastas neolīta laikmeta mājokļos Šveicē, liecina, ka krūmu varēja audzēt (tas varēja augt) jau 2000. gadā p.m.ē. Pamatojoties uz pieejamo informāciju un vēsturiskajiem rakstiem, ir skaidrs, ka daudzas kultūras uzskatīja, ka plūškoks ir ne tikai maģisks, bet arī svēts...Grieķu-romiešu laikmetā gan Hipokrāts, gan Plīnijs Vecākais plaši rakstīja par daudzajiem veidiem, kā augu izmantoja medicīniski, un tas tika uzskatīts par būtisku seno medicīnas komplektu sastāvdaļu. Plīnijs Vecākais rakstīja arī par citiem tā izmantošanas veidiem, tostarp matu krāsu, kas izgatavota no ogām un mizas...”/tulkots no www.bluepacificflavors.com/.
Latvijā intruducēts 1800- to gadu sākumā, no Vācijas.

Lai saprastu konkrētu augu piemērotību attiecīgai klimatiskajai zonai, pieņemts izmantot tādas jēdzienus kā augu salcietība un ziemcietība. *Salcietība (frost hardiness)* – augu sugai vai šķirnei raksturīgā ģenētiski mantotā spēja pretoties noteiktai negatīvai (“mīnus”) gaisa temperatūras iedarbībai. Tā parasti ir temperatūra, pie kuras sākas auga pumpuru izsalšana. *Ziemcietība (winter hardiness)* – tā ir augu sugu vai šķirņu kompleksa spēja pretoties ziemas perioda apstākļiem – spēcīgam salam, izžūšanai kailsala ietekmē, atkušņiem, izsušanai zem biezas sniega segas.

Māris Narvils, LLKC vecākais dārzkopības speciālists: “Šos jēdzienus ikdienas dārzkopji parasti jauc, bet tiem ir atšķirīgs raksturs. Ja augiem tiek minēta to *salcietība*, tad tā ir skala no 1-12 ballēm, kam atbilst noteiktas negatīvās gaisa temperatūras, kas kļūst bīstamas augu izdzīvošanai. Ja min *ziemcietību*, tad tā būs atkarīga ne tikai no ziemas klimatiskā rakstura, bet arī dārzkopja spējas pareizi kopt vainagus, adekvāti mēslot, veikt augu aizsardzības pasākumus, normēt un optimizēt augļu koku ražotspēju, kā arī prasmes rīkoties ar mulčas materiāliem.

Eiropas speciālisti Latvijas teritoriju iedala trijās daļās:

- 4. zona (-34 , -29°C) – daļa Austrumu Vidzemes un lielākā daļa Latgales;
- 5. zona (-29, -23°C) – šī zona šaurā strēlē šķērso Vidzemi un daļu Zemgales;
- 6. zona (-23, -16°C) – piejūras Vidzeme, Pierīga, daļa Zemgales un visa Kurzeme.”/no www.llkc.lv/

Pomoloģija*, pirmsākumi Baltijā - 19.gadsimta 70. gados Kārļamuižā, tās toreizējais īpašnieks grāfs Emanuels fon Zīverss (1817–1909) un viņa dēls Aleksandrs fon Zīverss (1851–1935) muižā izveidoja pomoloģisko dārzu un kokaudzētavu. 1912. gadā izdots stādu katalogs liecina, ka kokaudzētavas sortimentā tolaik bijis vairāk nekā 1450 augļkoku, dekoratīvo krūmu un koku šķirņu un gadā izaudzēts ap 30 000 stādu. No 1871. līdz 1914. gadam Kārļamuižā pastāvēja arī Baltijā pirmā dārzkopības skola, kurā izglītību guvuši daudzi vēlāk pazīstami dārzkopji. Šī mācību iestāde sagatavoja dārzkopjus Krievijas aristokrātu muižām.

** - botānikas nozare, kas pētī augļu koku un krūmu šķirnes.*

No. Saunkas

Rudzu stati. Saunkas pagasta Brīdagi. 1904. gada augusts. Fotogrāfs Jānis Jaunsudrabiņš. LNVĢ krājums.

Arī rakstnieks un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas uzdevumā uzņēma etnogrāfiskas fotogrāfijas ar savas dzimtās Neretas un apkārtējo vietu skatiem.

Heringshof, Parktor.

Ābolu šķirne ‘‘Cukuriņš’’ (Korobovka) pieminēta jau 1848.gadā. 19.gs. pirmajā pusē ābeļu stādi vēl ir dārgi – aptuveni 3-5 rubļi par 3-4 gadus vecu ābeli, kas bija aptuveni darba cilvēka gada alga. Līdz ar to – zemnieku sētās ābeļu maz, tā ir muižnieku prerogatīva. Starp citu, Latvijā, netālu no Cēsīm, Kārļu muižā, grāfs A.Zīverss izveidoja kokaudzētavu, kura specializējās tieši pomoloģijā un sagatavoja dārzkopjus Krievijas aristokrātu muižām, savukārt, tieši K.V.Šoha stādaudzētva (tagad Nacionālais Botāniskais dārzs) bija starpposms Rietumeiropas stādiem ceļā uz Austrumeiropas dārziem.

‘Ničnera Zemeņu’/1780

‘Antonovka’/1848

‘Baltais Dzidrais’/1852

‘Īstais Grāvenšteins’/1669

‘Čukuriņš’/ 1848

‘Melba’/1898

‘Serinka’/1860

‘Sīpoliņš’/1868

‘Rēveles Bumbierābele’/1794

‘Rudens Svītrotais’/1870

*/avots: pētījums ” Vēsturiskās augļu koku
šķirnes Latvijā un Lietuvā”, Dobeles
dārzkopības institūts sadarbībā ar Lietuvas
kolēģiem/*

Vēsturisko rožu spēcīgā smarža un košā, vīnsarkanā krāsa piesaista uzmanību, bet to trūkums ir tāds, ka tās zied vienu reizi sezonā. Tas arī ir iemesls, kāpēc 18.gs rožu dārzus neveidoja. Rozes stādīja bosketos kopā ar pārējiem košumkrūmiem un ziemcietēm. Vai arī audzēja podos un dārzā iznesa ziedēšanas laikā. Pārējā laikā – audzēja oranžerijās. Tā arī izveidojās *angļu tipa rožu stādījumi* vai *kotedžas tipa stādījumi*.

Vineta Radziņa mob.tel.29479712 , e-pasts:
labavide12@gmail.com

HOSTA

1800-to sākumā (ap 1817) hostu sauca par *funkiju*.

Funkija: hosta – liliju dzimtas ģints ("Hosta syn. Funkia"). Vēl sauca par "zilo hemerokali".

Pirmo reizi Eiropā hosta pieminēta Holandē, 1712.gadā.

Pirmie auga zīmējumi un apraksti ir no šī perioda, autors - Engelberts Kempfers (1651-1715), ārsts un vienlaikus botāniķis.

Pastāv uzskats, ka hostu jaunie dzinumi garšas un kraukšķīguma ziņā uzvar sparģeļus.

Ēšanai derēs sprīdi gari dzinumi (vēlāk tie nobriest un sāk ritināties vaļā lapas). Garša katrai šķirnei vai sugai būs atšķirīga: citai sīvāka, citai maigāka.

Kad nogriež dzinumu, to uzreiz var ēst, lai saprastu, kā tas garšos. Ja gatavo, tad zinumus vienu līdz divas minūtes apcep sviestā un ēd.

/avots - Marija Semerova, Nacionālais botānsikais dārzs/

/Rheum sp./.

- dzimtene ir Centrālā Āzija, Rā jeb Volgas upes piekraste. Visplašāk šis augs bijis izplatīts Senajā Ķīnā un Mongolijā. Tieši Ķīnā atrastas pirmās rakstiskās liecības par rabarberiem, kas datētas ar 2700.g.p.m.ē.
- Vārds „rabarbers” cēlies no latīņu valodas vārda rhabarbarum, kas tulkojumā nozīmē „barbaru sakne”.
- Sākotnēji abarbreri izmantoti galvenokārt medicīniskos nolūkos - gremošanas procesu veicināšanai un astmas ārstēšanai un to cena bija ļoti augsta, piemēram, Francijā 1500.gados rabarberi maksāja teju trīs reizes dārgāk nekā kanēlis.

Rabarbers

“...no 1896.gada J.H.Cigras *grāmatas* “*Pamācīšana kā visus Ķēķa dārza stādus un tās iekš ķēķes priekš citām derīgas zāles būs audzināt...*”

Puķu kāposti, brokoļi, virziņkāposti, sarkanie un baltie kāposti, zaļie un sarkanie brūnkāposti.

Apakš un virszemes kāļi, burkāni jeb dzeltenās mores, sarkanās bietes, baltās bietes, runkelrāceņi jeb lielās baltās bietes (arī lopbarības bietes), no kā var vārīt cukursīrupu.

Zirņi, pupas.

Krievāboli* 4 veidu: gari, balti čūsku krievāboli**; agrie, baltie Holandes; gari, zaļi krievuāboli; ķekaros augošie. Lielie gurķi jeb putruāboli, baltie jeb mandeļu gurķi.

Saldie krievuāboli ***

Salāti, kreses, rapunceli jeb lauksalāti, ziemas endīvijās. Pētersīļi, cigoriņi, selerijas.

Vasaras un ziemas rutki, redīsi (sarkani, balti), apaļie Strasbūras redīsi, melnie, garie Anglijas Vorellu redīsi, baltie rudens rāceņi.

Vasaras un ziemas puravi, ķiploki.

Ūdensķērsas, dille, lavanda, melisa, krūzmētra, timiāns, noraga, lupstājs, portulaka, baltās un melnās sinepes, ķimenes, salvija, skābenes...”/avots:Cēsu Vēstures un mākslas muzejs/

Melones

Kabači

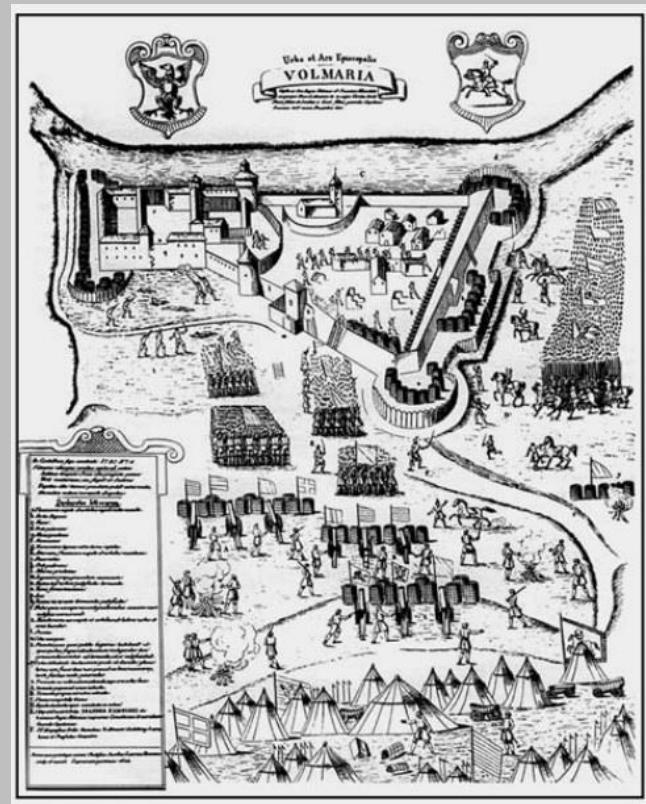
Gurķi

VALMIERA, 19. GADSIMTA ĀRSTNIECĪBAS – GARŠAUGU DĀRZS

- *Projekta pasūtītājs: Valmieras pilsētas pašvaldība*
- *Tehniskais projekts: SIA "Laba Vide" sadarbībā ar "Ceļu komforts"*
- *Ierīkošana: ceļinieks 2010*
- *Ierīkošanas gads: 2011*

Teritorija: Valmieras senpilsēta,
Nams Pilskalna ielā 2: celts kā dzīvojamā ēka, 18. gadsimta 80.-90. gados.
Pēc 1798. gada bijis grāfu Līvenu dzimtas īpašums.

*Džakomo Lauro. Valmieras aplenkums.
/1601.-1602.gads/*

Dārzā pārstāvēti 150 taksoni*

* - sistēmātikas vienība

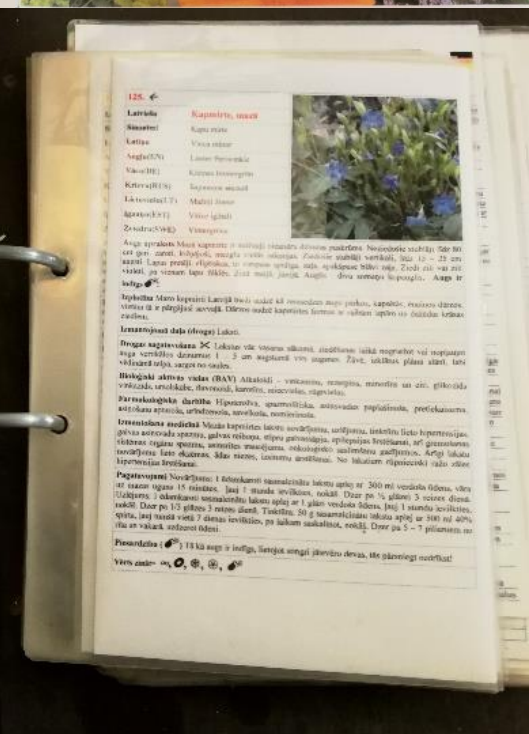
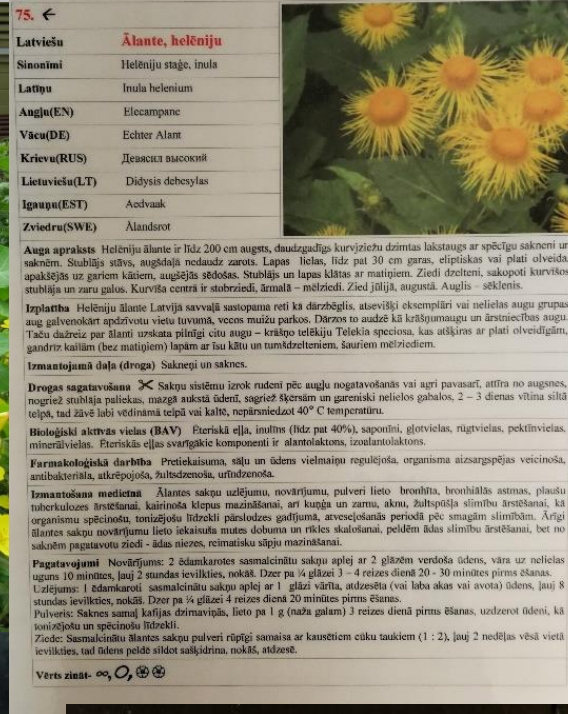

Vine

Vineta Radziņa mob. tel 29479712 e-pasts
labajidei2@gmail.com

...dzīvot tā, lai varētu
rasties nākamo paaudžu
dižkoki!
/P.Strautiņš/

PALDIES!